

TOTEM

Tidsskrift ved Religionsvidenskab,
Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet
Nummer 34, efterår 2014
© Tidsskriftet og forfatterne, 2014

Religionsvidenskabeligt projekt

Mellem kosmopolitisme og den nationalreligiøse sammenhængskraft

Af stud. mag.
Tabita Clemensen

Mellem kosmopolitisme og den nationalreligiøse sammenhængskraft

- En kritisk diskursanalyse af Anders Fogh Rasmussens ”Hold
religionen indendørs”

Indhold

1. Indledning og problemformulering	4
2. Teori og metode	5
3. Globalisering, religion og nationalstat.....	7
4. Kritisk diskursanalyse – ”Hold religionen indendørs”	12
4.1. Tekstanalyse.....	12
4.1.1. Opbygning og argument.....	12
4.1.2. Konstruktionen af ’os’ vs. ’dem’	13
4.1.3. Religionssyn og nationalreligiøsitet	16
4.2: Diskursiv praksis	18
4.3: Social praksis	20
5. Opsamling: sammenhængskraft og gennemslagskraft.....	23
6. Konklusion.....	25
Litteraturliste	27

1. Indledning og problemformulering

Da Anders Fogh Rasmussen efter folketingsvalget i 2001 blev Danmarks statsminister i en borgerlig Venstre-Konservativ regering med Dansk Folkeparti som støtteparti, ændrede det politiske landskab sig markant på en måde, der ofte refereres til som et *systemskeifte*. Dette skifte er i høj grad kendetegnet ved en gennemgribende kultur- og værdikamp rettet mod den politiske venstrefløj, som havde siddet ved regeringsmagten siden 1993, og specielt mod dens kulturradikale segment, der ifølge Fogh Rasmussen havde influeret og domineret den offentlige debat igennem en lang årrække.

Allerede i sin første nytårstale i 2002 slog Fogh den værdipolitiske tone an i et opgør med bl.a. ”eksperttyranniet, smagsdommerne og rundkredspædagogikken”, for, som han senere udtalte i et interview med Weekendavisen, ”[h]vis man mere grundlæggende ønsker at dreje et samfund i en anden retning, er det værdidebatten, man skal tage fat på” (Hardis og Mortensen 2003).

Interessant er det, at værdidebatten et langt stykke hen ad vejen har vist sig at være forankret i diverse religionsspørgsmål. Diskussionen om, hvad der kendetegner danskhed og danske værdier, kredser ofte om, i hvor høj grad kristendom og den danske folkekirke danner grundlaget for et fælles dansk værdisæt. Samtidig er det et faktum, at der i dagens Danmark findes et væld af kulturelle og religiøse etniciteter, hvoriblandt islam er den største institutionaliserede minoritetsreligion med omtrent 200.000 muslimer (Kühle 2006, 40-41). Især har danske muslimer og islam generelt fyldt meget i udlændingedebatten, hvor stigende globale udfordringer – og herunder multikulturelle sammensætninger – på samme vis har været emne for værdikampen.

Det var især efter publiceringen af Muhammedtegningerne i Jyllandsposten d. 30 september 2005, at udlændingedebatten tog fart og kom i front i værdikampen. Godt et halvt år efter bragte Dagbladet Politiken artiklen ”Hold religionen indendørs”, som er skrevet af daværende statsminister Fogh Rasmussen. I artiklen argumenterer han for, at religion bør fylde mindre i det offentlige rum ud fra devisen om, at det ellers vil true sammenhængskraften i Danmark.

Ud over at lægge op til en diskussion om netop religionens plads i det offentlige rum, aktiverede Fogh Rasmussen desuden et nøgleord i debatten om forudsætningerne for fællesskab i det danske samfund: *Sammenhængskraften*. Den danske sammenhængskraft er enten blevet fremlagt som noget unikt i forhold til andre

lande eller som en truet størrelse, der bl.a. lider under globalisering, øget indvandring og multikulturalisering (Kristensen 2007, 16).

Når Fogh Rasmussen udlægger, at sammenhængskraften er truet, skal det netop forstås i forlængelse af det øgede fokus på religion, som en konsekvens af globaliseringen. Det er værd at notere sig, at Fogh Rasmussen på den ene side argumenterer for, at religion – og italesættelsen af religion i øvrigt – ikke skal spille en rolle, da det i sidste instans truer sammenhængskraften, men på den anden side bliver sammenhængskraften netop fremlagt som noget unikt dansk, dvs. som en national identitet, der er forankret i kristendommen.

Det vil således være min hypotese, at man gennem en kritisk læsning af Fogh Rasmussens artikel ”Hold religionen indendørs” vil kunne påvise, at den rummer selvmodsigelser på flere punkter, og at den afspejler en generel konflikt, idet den forsøger at samle to uforenlige tilgange til aktuelle globaliseringsproblematikker: en negativ, national enhedssøgende tilgang og en positiv kosmopolitisk tilgang henholdsvis.

Jeg vil på baggrund af en sådan læsning vurdere, på hvilken måde religion kan siges at blive brugt som argument i modstand til globalisering, og hvordan det kan siges at kollidere med et argument om at religionens rolle skal nedprioriteres.

2. Teori og metode

Følgende opgave vil overordnet set være struktureret i tre dele: først et religionssociologisk, redegørende afsnit; dernæst et kritisk diskursanalytisk afsnit; og sidst et opsamlende og perspektiverende afsnit.

I det religionssociologiske afsnit vil jeg, med udgangspunkt i udvalgte teorier, redegøre for globaliseringens konsekvenser for religionens rolle generelt – særligt i dansk kontekst. I dette afsnit vil jeg indledningsvist behandle betydningen af globalisering generelt og i den forbindelse inddrage forskellige syn herpå og forslag til definitioner. I den forbindelse vil jeg kort behandle spændet mellem det globale og det lokale i en introduktion til begrebet ’glokalisering’. Jeg vil her trække på Roland Robertson, Peter Beyer og Jürgen Habermas og yderligere inddrage Ulrich Beck, David Held og Benedict Anderson i en overordnet gennemgang af nogle synspunkter på globalisering, glokalisering og nationalstatens status i den moderne, globaliserede verden.

I det andet afsnit, den kritiske diskursanalyse, vil jeg fordybe mig i Anders Fogh Rasmussens kronik ”Hold religionen indendørs”. Jeg vil analysere teksten ud fra Norman Faircloughs treleddede analysemodel, og analysen vil således være delt i en tekstanalyse, en diskursiv praksis og en social praksis (jf. Fairclough 1992, 2002). Overordnet set bygger den kritiske diskursanalyse på ideen om, at der sker en vekselvirkning mellem tekst og kontekst. Mens vi fra sociolingvistikken er blevet opmærksomme på, at konteksten har indvirkning på den diskurs, en given tekst rummer, tilføjer diskursanalysen yderligere tekstens påvirkning af konteksten. Det er altså en måde at se teksten som et diskursivt magtredskab på, der kan være medvirkende til at fastholde eller forandre bestemte (samfunds)diskurser (Jørgensen & Phillips 1999, 82).

Metoden er et håndgribeligt analyseredskab i sin overskuelige opbygning: Analysen er inddelt i tre niveauer, med hver sit fokus. På den måde inddrages flere analysemetoder og vinklinger af den samme tekst, som ellers ofte holdes adskilt. For at kunne kortlægge tekstens diskurs, er det nødvendigt med en dybdegående analyse. Analysens dybde funderes i dennes første niveau, *tekstanalysen*, hvor det er tanken, at tekstens overordnede diskurs kommer til udtryk på grammatisk/tekstnært plan helt ned i den enkelte sætning – og at man ud fra tekstens sprogbrug, ordvalg, opbygning mm. kan vurdere, hvordan forskellige grupper, personer eller ideologier fremlægges og hvilke værdier, de tillægges. Jeg vil i denne del af analysen vurdere hvilke grupper, der konstrueres i teksten og hvilken værdi, de hver især tillægges. I den forbindelse vil jeg fokusere på det religionssyn, Anders Fogh Rasmussen synes at have og på den danske nationalstats rolle i forhold hertil.

På det andet niveau, *diskursiv praksis*, vil jeg især fokusere på tekstens produktion, distribution og reception. Her vil fokus ligge på afsender-/modtagerforhold og deres roller i forhold til hinanden, hvortil jeg vil vurdere hvilke forcer, teksten kan have haft i forhold til forskellige modtagergrupper.

Det sidste trin, *social praksis*, kommer til at bygge på de to foregående analyseniveauer, men her vil jeg i højere grad inddrage informationer, der ligger uden for teksten. F.eks. hvilke kontekstuelle forhold, der har indgået i tekstens produktion og reception, og hvilke samfundsdiskurser tekstens diskursive praksis knytter an til.

Imidlertid arbejdes der på alle tre niveauer med en ’fællesnævner’. Den består af såvel en *ideationel funktion*, en *relationel funktion* som en *identitetsfunktion* (Fairclough 1992:64-65). Den første siger f.eks. noget om samfundsdiskurser, den

anden noget om forholdet imellem forskellige personer eller grupper og den tredje noget om den identitet, der tillægges enkelte personer eller grupper. Jeg vil i min analyse løbende referere til de tre funktioner.

I opgavens sidste afsnit vil jeg hæfte analysens konklusioner sammen med de gennemgåede betragtninger om globalisering fra opgavens første del i en diskussion af religionens og nationalstatens rolle som modsvar til globaliseringen. Her vil jeg lave en perspektiverede inddragelse af den belgiske sociolog Chantal Mouffe.

3. Globalisering, religion og nationalstat

Globaliseringen er et allestedsnærværende faktum. På det individuelle plan tegner den vores hverdag, fra vi står op om morgenen og læser de aktuelle nyheder fra hele verden, til vi vælger blandt udbuddet af varer i supermarkedet om eftermiddagen, og til vi om aftenen via computeren bestiller den næste flybillet til ferien, der afholdes på stadig fjernere og mere eksotiske destinationer. På det kollektive plan er globaliseringen en realitet, der afspejler sig i diverse transnationale organisationer, fællesskaber og politiske og økonomiske sammenslutninger som FN, NATO, WTO, etc.

Globaliseringen er elsket for alle de muligheder, den rummer, alle de døre den åbner, og de økonomisk profitable løsninger, den kan byde på. Men den er også hadet og frygtet for at åbne for mange døre, for at sælge ud af det nationale og for at udviske landegrænserne og dermed afmontere nationalstaten. Lige meget hvilken holdning man har til globaliseringen, er den et uundgåeligt faktum, som afføder megen politisk diskussion om det globale, det nationale og om hvor grænserne skal gå i en tid, hvor de synes at forsvinde.

Men hvad er *globalisering* egentlig? Det er et begreb, vi alle kender, og som man hører omtalt jævnligt. Vi taler om globaliseringen i ental, men når indholdet skal forklares, viser det sig flertydigt. For ordet rummer så mange tendenser og udviklinger og er så indlejret i hele vores tidsånd, at en kort og simpel definition er svær at sammenfatte. Termen er forholdsvis ny; den begyndte at blive brugt i 1960'erne, som en specificering af nogle af de tendenser der gjorde – og gør – sig gældende for begrebet *modernisering* (Beyer 2007, 98). Typisk bliver globalisering primært tænkt ind i en økonomisk kontekst, men fænomenet er lige så aktuelt på det sociale, kulturelle og religiøse plan. Tendensen kan altså ikke defineres udelukkende ud fra hverken økonomisk, kulturelt eller socialt perspektiv, men må rumme alle dele.

Sociologerne Lechner og Boli skriver sig i *The Globalization Reader* ind på en definition af globalisering, som værende ”the set of processes by which more people become connected in more and different ways across ever greater distances” (Lechner og Boli 2008, 4), som peger på den større kontakt mellem befolkningen verden over trods de store fysiske afstande. At afstandene bliver relative, var allerede noget Karl Marx havde øje for, når han talte om ”tidens tilintetgørelse af rummet” (Massey 2010, 129) – et udsagn, der kun er blevet mere aktuelt i dag, hvor nye teknologier og kommunikationsformer, især internettet, har gjort det muligt at interagere med folk fra alle dele af verden med et enkelt museklik.

I kraft af internettet så vi f.eks. hvordan Muhammedtegningerne – og røret om tegningerne – kunne sprede sig hurtigere, end vi knap kunne nå at følge med. På internettet er landegrænserne eroderede, og man kan i sandhed tale om, at de sekundkorte museklik overtrumfer, og på den måde udsletter, den rumlige distance. Globalisering er således både at købe en avokado i SuperBrugsen, og at en tegning af Muhammed fra en dansk avis kan gå verden rundt på ingen tid og udløse konfrontationer og debatter, der sætter mødet mellem kulturer og religioner på dagsordenen såvel *globalt* som *lokalt*.

Netop spændet mellem det globale og det lokale er et grundlæggende karakteristikum for globaliseringen, som eksempelvis Peter Beyer tager med i sine betragtninger, når han med reference til Roland Robertsons brug af begrebet *glocalization* påpeger, at vi må forstå globalisering ”in terms of analytic binaries, especially the spatial distinction between the global and the local, or that between universal and particular” (Beyer 2007, 98). Hertil uddyber han: ”Hence globalization is always also *glocalization* [...] the global expressed in the local and the local as the particularization of the global” (ibid.).

Med betegnelsen *glokalisering* kan vi altså forstå, at globaliseringen ikke er en ensrettende proces, men derimod er en dynamisk vekselvirkning. Hvor den klassiske forståelse af globalisering baserer sig på den homogeniserende effekt, den har ført med sig – at mennesker og samfund verden over bliver mere ens i takt med den øgede kontakt verdensbefolkningen imellem – medregnes i *glokaliseringen* den heterogeniserende effekt, som har vist sig i lige så høj grad at gøre sig gældende. I en sådan optik er ’det lokale’ ikke truet af at blive udslettet og erstattet af ’det globale’. Det lokale kan derimod – på baggrund af de globale strømninger – opstå i en fornyet form.

I globaliseringsdebatten har man eksempelvis talt om McDonaldisering, som symbol på hvordan transnationale selskaber spreder sig ud i verden og i hvert land indfører den samme butikskæde med det samme navn og det samme koncept. Trods de mange ligheder, der rigtignok er i McDonaldsrestauranterne verden over, så har det ironisk nok vist sig, at McDonalds har haft størst succes med at tilpasse menuerne til hvert enkelt land. Således er pommes fritterne mere saltede i Brasilien end i Danmark, på samme vis som en Pepsi-cola har en sødere smag i nogle lande, og en Heineken-øl er brygget på forskellige opskrifter fra land til land (Møller, 2005). Det er blot eksempler på den tilpasning til det lokale, som de globale selskaber må tage højde for, og som vidner om, at globaliseringen ikke skaber ubetinget ensartethed, men igen og igen er nødt til at tage højde for det lokale. Robertson viser imidlertid, at relationen mellem det globale og lokale er langt mere dynamisk og gensidig end som så: "It is not a question of *either* homogenization or heterogenization, but rather of the ways in which both of these tendencies have become features of life across much of the late-twentieth-century world" (Robertson 1995, 27). Det handler således ikke blot om, at store multinationale virksomheder tilpasser deres produkter til det specifikke lokale marked. Robertson har en langt mere kompleks tilgang til relationen mellem det globale og det lokale, hvori det konkrete møde mellem de to indeholder et potentiale til at kunne revitalisere, udvikle og kaste nyt lys på det lokale:

The global is not in and of itself counterposed to the local. Rather, what is often referred to as the local is essentially included within the global. In this respect globalization (...) involves the linking of localities. But it also involves the 'invention' of locality, in the same general sense as the idea of the invention of tradition, (...) as well as its 'imagination' (ibid., 35).

Dette optimistiske syn på globaliseringen har dog også sine modstandere, som netop opfatter globaliseringen som en omsiggribende, homogeniserende udvikling. Det kommer til udtryk i en stadig mere udtalt orientering mod og opprioritering af nationalstaten som fænomen. Den tyske filosof, Jürgen Habermas påpeger denne tendens:

Et voksende misforhold præger vores tid: På den ene side har vi et globalt samfund, der i stigende grad og systematisk bevæger sig mod integration. På den anden side står vi stadig med den gammelkendte opsplnitning af en verden i nationalstater. (...) Og det opleves som et tab af politisk handlekraft hos både politikere og borgere. Alligevel reagerer de – psykologisk forståeligt, men paradoksalt – ved at klamre sig desto voldsommere til nationalstaten og dens grænser (Habermas 2014).

Grundlæggende kan man således sige, i forlængelse af idéhistoriker Mikkel Thorup, at hele globaliseringsdebatten har fremmet en renaissance for såvel kosmopolitismen som dens kritikere (Thorup 2004, 101).

Som en væsentlig repræsentant for en kosmopolitisk tilgang til aktuelle globaliseringsproblematikker står den tyske sociolog Ulrick Beck. Beck karakteriserer vores samtid under betegnelsen 'det andet moderne', eller hvad han kalder *risikosamfundet*. Det er kendetegnet ved, at vi i dag er omgivet af en række 'storfarer' som f.eks. huller i ozonlaget, genteknologi, fare for radioaktive udslip, den globale terror, mv. (Sørensen & Christiansen 2006, 28). Generelt gældende for disse storfarer er, at de er globale, menneskeskabte og at man ikke kan forsikre sig mod dem, men vil blive udsat for dem, hvis de skulle blive realiseret. Det stiller os over for en grundlæggende usikkerhed, som er et globalt problem, og som ifølge Beck kun kan kontrolleres og håndteres gennem en transnational strategi (ibid., 30, 151). Dermed adskiller det aktuelle samfund sig fra 'det første moderne', industrisamfundet, hvor de menneskeskabte risici f.eks. omfattede arbejdsløshed, arbejdsulykker og færdselsuheld, som man kan forsikre sig mod, og som de enkelte nationalstater kan håndtere gennem politiske initiativer. I og med at risikosamfundets storfarer overskrider hver enkelt lands grænser, bliver de nationalstatslige løsninger utidssvarende. I den forbindelse taler Beck endvidere om nationalstaten som en zombiekategori, forstået på den måde, at den i praksis er afgået ved døden, men alligevel lever videre i vores hoveder (ibid., 150-151). Staten gennemgår med andre ord en forandringsproces, der betyder, at den nationalstatslige idyl ikke længere findes, da vi alle er indspundet i en gensidig afhængighed på tværs af landegrænser. Der sker dermed en kosmopolitisering af staten, og ideen om den klassiske nationalstat er ifølge Beck en illusion (Sørensen & Thorup 2004, 21). Han ser i stedet løsningen i et kosmopolitisk fællesskab – han taler i første omgang om et fælles, kosmopolitisk Europa.

Dermed ikke sagt, at de lokalt funderede særpræg, som f.eks. sprog, skal udryddes til fordel for en ensretning – tværtimod taler han, i tråd med det positive syn på globaliserings-tendenserne, for anerkendelsen af den andens anderledeshed. Dette blot uden at hænge fast i en national identitet, men ved at tænke identiteten i et større perspektiv, der i højere grad svarer overens med de faktiske udviskede grænser.

Langt fra alle samfundsteoretikere er dog enige med Beck i denne afskrivning af nationalstaten som politisk værktøj i den globale verden (Sørensen &

Christiansen 2006, 151). Eksempelvis har den engelske politolog David Held som kommentar til Becks teori udtalt, at

[d]er er intet i min forskning, der antyder, at nationalstaten er en zombiekategori. Alle de empiriske undersøgelser vi har foretaget i samfundsvidenskaberne omkring konsekvenserne af globalisering på økonomisk vækst, på ulighed i og mellem nationalstater, demonstrer alle, at national politik stadig har betydning (Thorup & Sørensen 2004, 30).

Dog synes han ikke at udelukke, at det er i den retning, det går – han påpeger blot, at vi ikke er helt ude over nationalstaten *endnu*. Måske er Beck forud for sin tid, når han taler om nationalstatens død. Under alle omstændigheder bør netop det psykologiske aspekt af ideen om det nationale næppe undervurderes. Benedict Anderson undersøgte i bogen ”Imagined communities” fra 1981, hvordan nationalstaten bygger på et forestillet fællesskab, hvor man – indbyggerne imellem – har en forestilling om, hvad man har tilfælles uden, at man nødvendigvis har mødt hinanden. Anderson argumenterer endvidere for, at nationalstaterne, der voksede frem i løbet af 1800-tallet, kom til at udgøre en erstatning for det tilhørsforhold og de følelser, der hidtil var knyttet sammen i religionsfunderede fællesskaber. Med tiden kom den nationale identitet til at stå før den religiøse (Hansen 2008). I forlængelse heraf er det interessant at bemærke, hvordan værdidebatten i Danmark alligevel kredser om den kristne kulturarv som et fællesskabsdannende grundlag. Dette ser vi primært hos Dansk Folkeparti, som er støt voksende og for tiden har pladsen som landets næststørste parti i meningsmålingerne (Nielsen 2014). Her er det især gennem flere medlemmers tilknytning til det teologiske arbejdsfællesskab og tidsskrift Tidehverv, at det kristne element bliver udtalt. Dette er ofte sket gennem en modstand til islam, multikulturalisme og ideen om et globalt ansvar og fællesskab. Under den tidligere VK-regering var det især Dansk Folkepartis Jesper Langballe, der udtalte sig om emnet. Han har f.eks. sagt:

Islam og kristendom kan ikke forliges. Og det har de ikke kunnet i de 1500 år, islam har eksisteret. Jeg betragter religionen islam som en fare for ethvert samfund, hvor den slår sig ned” (ukendt, 2010) og ”[j]eg har som folketingsmedlem deltaget ivrigt i integrationsarbejdet, som jeg ønsker alt godt. Men man skal ikke af hensyn til integrationen pålægge sig en selvcensur, hvor man ikke taler om de reelle problemer. Hvis islamiseringen får lov at køre uhæmmet i Danmark, så er der da en risiko for, at vi om nogle år får indført sharia. Det er der da. (Schøler 2010).

Udtalelsernes afstandtagen til det multikulturelle samfund taler for sig selv i pointeringen af det problemfyldte religionsmøde. Det er imidlertid en overbevisning, der er kendetegnende for DF som parti. Ikke desto mindre skinner den

nationalreligiøse diskurs også igennem hos partiet Venstre – og hos Anders Fogh Rasmussen i ”Hold religionen indendørs”, som jeg vil analysere nedenfor.

4. Kritisk diskursanalyse – ”Hold religionen indendørs”¹

”Hold religionen indendørs” blev bragt i Dagbladet Politiken lørdag d. 20. maj 2006, og er skrevet af Anders Fogh Rasmussen (i det følgende AFR), der på daværende tidspunkt var Danmarks statsminister. Som nævnt i opgavens indledning førte kronikken megen debat med sig, og den er blevet citeret, kommenteret og analyseret med manges øjne og med forskelligt mål. Jeg vil i denne analyse ikke have mulighed for at nå omkring alle af kronikkens interessante aspekter, men vil i stedet koncentrere mig om tre overordnede emner: Først hvordan AFR fremstiller forskellige grupper i det danske samfund; dernæst hvordan denne fremstilling passer sammen med det religionssyn, han har; og sidst, hvordan hans religionssyn betinger sig til den danske nationalstat. Jeg vil inden for hvert af de tre emner have såvel den ideationelle, den relationelle som identitetsfunktionen in mente.

4.1. Tekstanalyse

4.1.1. Opbygning og argument

Udgangspunktet for kronikken er det problemfelt, som fremlægges i de første 6 linjer, og som kan inddeles i tre led: 1) Det danske samfund bygger på en stærk sammenhængskraft; 2) sammenhængskraften er i disse dage udfordret; og 3) fremtidens sammenhængskraft er truet. Heri ligger der altså et tidsligt aspekt, med en *fortid* – dvs. tiden helt frem til i dag, en *samtid*, og en *fremtid*². Fortiden er kendetegnet ved et ”fælles kulturkristent grundlag” (s. 11, lin. 2), hvor religionen ikke *har spillet*³ en dominerende rolle i det offentlige rum (s. 11, lin. 6-7) og af ”den nuværende folkekirkelige ordening”, som ”sikrer frihed og rummelighed” (s. 11, lin. 34-35). Med fortiden skal altså forstås såvel de værdier, som gjorde sig gældende, som den måde samfundet for år tilbage blev indrettet på, som stadig gør sig gældende i dag. Samtiden beskrives som værende præget af en konflikt, hvor fortidens værdier og samfundets institutionelle indretning er emne for diskussion – og hvor sammenhængskraften

¹ Jeg vil i mine referencer til kronikken knytte mig til det format (side- og linjetal), som teksten har i bogen ”Sammenhængskraften – Replikker til Fogh”, hvorfra en kopi er vedlagt som bilag.

² Som det vil fremgå, skal inddelingen ikke forstås stringent kronologisk, idet de egentlige tider kan overlappe hinanden. Der er snarere tale om en værdimæssig inddeling i en positiv fortid, en konfliktfyldt nutid og en truet fremtid.

³ Min kursiv: perfektumformen understreger, at der refereres til fortiden.

således bliver udfordret. AFR ser løsningen på konflikten i at lade fortidens kendetegn være gældende i fremtiden. Det kommer eksempelvis til udtryk i de ”fire afgørende elementer i at fastholde religionen på dens rette plads”, som bliver gennemgået på s. 11-12. Verbet *fastholde* (som i sig selv modsvarer forandring) går igen fire gange på de to sider, og forfatterens holdning ekspliciteres afslutningsvis i sætningen: ”Som det fremgår, er det ikke min opfattelse, at vi bør ændre grundlæggende på den måde, vi har indrettet vores samfund på” (s. 13, lin. 12). Til sidst står så fremtiden, hvor AFR – i tråd med overskriften – argumenterer for nødvendigheden af, at ”religion kommer til at fylde mindre i det offentlige rum” (s. 8, lin. 6), for ”[e]llers vil sammenhængskraften i samfundet blive truet af religiøs strid” (s. 11, lin. 22-23). Det er altså AFR’s ønske, at fremtiden skal blive som fortiden.

Med denne tidsinddeling skal altså primært forstås et værdimæssigt skel i den måde, AFR beskriver de tre tider i teksten på. Ved at omtale fortiden i en positiv tone, hvor den forbindes med ”fred og harmoni” og i øvrigt kobles sammen med et ”fælles kulturkristent grundlag”, romantiseres fortiden, den danske kulturarv og kristendommen. Dette får indvirkning på den ideationelle funktion og kommer kun til at stå stærkere frem, når disse beskrivelser kontrasteres med samtiden og den mulige fremtid, præget af konflikter og trusler for den hidtidige samfundsorden.

Overordnet set kan teksten siges at være bygget op omkring sammenhængskraften: først beskrives den i de indledende linjer; derefter vender AFR tilbage til den ca. midt i teksten (s. 9); for til sidst i kronikkens sidste linjer igen at samle op på ”den stærke sammenhængskraft” (s. 13). Det overordnede argument om en stærk dansk sammenhængskraft er altså med til at opsætte en ramme, og skaber desuden kohæsion i teksten⁴. Derudover er det et vigtigt begreb i værdikonstruktionen, og dermed har ordet i sig selv en betydning for den ideationelle funktion. Det vil jeg komme mere ind på nedenfor.

4.1.2. Konstruktionen af ’os’ vs. ’dem’

I kronikkens første seks linjer præsenteres den problemstilling, som ligger til grund for resten af teksten: Først ytres det, at det danske samfund er præget af en stærk sammenhængskraft, hvilket lader sig forstå som en positiv omstændighed. Dernæst fremlægges problemet i korthed: denne sammenhængskraft er udfordret af en

⁴ Kohæsion betyder ’sammenhæng’ og refererer i sprogvidenskaben til de sproglige fænomener, der manifesterer sammenhængen i en tekst. I den kritiske diskursanalyse er kohæsionen brugbar i forhold til at forstå argumentationsopbygningen i teksten (Fairclough 1992: 77; Halliday 1976: 274ff).

tiltagende religiøst betonet debat, hvilket betegnes som en negativ tendens, hvortil en ”fortsat stærk sammenhængskraft i fremtiden” kan sikres ved at ”religion kommer til at fylde mindre i det offentlige rum” (s. 8, lin. 5-6).

Afvejningen af positiv/negativ sker bl.a. gennem det ordvalg, der er brugt. Således bliver sammenhængskraften beskrevet som *stærk* og som værende en *betydelig styrke*, der sikrer *fremskridt og stabilitet*. Det er alle adjektiver og substantiver, der har en tydelig positiv klang, men som ikke bliver beskrevet nærmere. Det fremgår ikke, hvad der menes med sammenhængskraft, stabilitet og fremskridt, men ordene har med deres egen uklarhed en force i de umiddelbare positive konnotationer, de alligevel bringer. Derfor er netop disse ord strategisk velvalgte af AFR – de rummer i sig en positiv værdiladning, og spiller således en rolle for den ideationelle funktion.

Længere nede i kronikken skriver AFR: ”Den stærke sammenhængskraft i det danske samfund er bl.a. baseret på, at et massivt flertal af danskerne deler et fælles kulturkristent grundlag” (s. 11, lin. 1-2). De kulturkristne, som forudsætter og sikrer den stærke danske sammenhængskraft, bliver derfor kategoriseret som det store flertals ’vi-gruppe’, de ”almindelige folkekirkekristne” (s. 11, lin.3). Denne gruppe bliver endvidere beskrevet som omgærdet af ”fred og harmoni” (s. 11, lin. 5), altså ligeledes positive ord.

I kontrast hertil står den umiddelbare trussel: en ”tiltagende religiøst betonet debat af mere uforsonlig karakter” (s. 8, lin. 6-7). Uforsonligheden udspringer bl.a. af et større fokus på de fundamentalistiske retninger. Helt eksplicit kommer truslen til udtryk gennem de potentielle farer ved religion, der er, når fundamentalisterne ”skaber ufred med deres insisteren på netop deres gud, netop deres profeter og netop deres udlægning af religiøse tekster” (s.10, lin. 9-10). Ud over ord som *ufred*, beskrives fundamentalistisk orientering også som *formørkelse*, *grotesk*, *ukritisk*, *fratagende frihed* og *personligt ansvar* og *bremsende for udvikling og fremskridt*. Det er omvendt negativt ladede ord, som står i kontrast til beskrivelsen af sammenhængskraften, og som sammen med denne udgør det modsætningspar, hvori problemet ligger. AFR uddyber, hvad der menes med fundamentalisme: ”Det ser vi, når unge, fanatiske muslimer bliver selvmordsbombere i Allahs navn. Det ser vi i Israel, hvor ortodokse jøder ikke vil rømme bosættelser. Det så vi i Nordirland i kampen mellem katolikker og protestanter” (s. 10, lin. 9-12). Han lader således forstå, at der findes fundamentalisme inden for enhver større religion. Alligevel er det

væsentligt at bemærke såvel rækkefølgen af eksemplerne (jf. *theme* og *rheme*: Fairclough 1992, 183)⁵, som den aftagende negative ladning af ordene, han beskriver eksemplerne med. Således bliver først de muslimske fundamentalister tillagt adjektivet *fanatiske* – i øvrigt uden nogen yderligere specificering af religiøs retning inden for islam. Herefter bliver de jødiske fundamentalister beskrevet som *ortodokse*, et neutralt ladet ord, der i sig selv blot betegner en gren inden for jødedommen. Til sidst bliver de to kristne grupper *katolikker* og *protestanter* nævnt uden prædikat. Deres fundamentalisme bliver samtidig beskrevet som en ligebyrdig kamp mellem de to grupper og således også uden brug af handlende verber, som det er tilfældet med beskrivelsen af både de muslimske og de jødiske fundamentalister. Dertil kommer datidsformen *så*, der er medvirkende til skabe en tidslig distance. Mens de muslimske og jødiske fundamentalister er aktuelle farer for vores samfund, kommer den kristne fundamentalisme til at høre fortiden til, og det har en betydning for den identitet, der skabes om hver af de tre nævnte religioner. Herudover skriver AFR lidt længere nede: ”Efter min opfattelse er kristendom en livsopfattelse, som vender sig imod alt det autoritære og undertrykkende, og som derved betoner den enkeltes frihed og ansvar” (s. 10, lin. 36-39). Den ovenfornævnte kamp mellem to kristne orienteringer bliver altså yderligere undermineret af en beskrivelse af den overordnede kristne livsopfattelse, som betonende frihed for den enkelte. Samlet set italesætter AFR således indirekte de islamiske fundamentalister som den primære fjende, og det spiller givetvis en rolle for identitetsfunktionen.

Detaljen med at skrive om den kristne fundamentalisme i datid er medvirkende til at underbygge en idé om, at den kristne tro er ude over fundamentalistiske tendenser, og dermed er mere civiliseret i dag. Det står yderligere i kontrast til den *formørkelse* AFR kalder det, når ”*nutidens* mennesker ukritisk og bogstaveligt skal efterleve sindrige fortolkning af forskrifter angivet i årtusindgamle hellige skrifter” (min kursiv; s. 10, lin. 17-19).

Set i forhold til denne forskel på den islamiske fundamentalisme på den ene side og kristendommen på den anden, er det ikke uvæsentligt at notere sig, hvordan AFR lidt længere nede med anderledes venligsind skriver om tørklædebærende muslimer i Danmark: ”Lad dog dem om det. Lad det velkendte

⁵ Med reference til Halliday argumenterer Fairclough for, at den indledende del af en sætning, *theme*, bliver tema og udgangspunkt for resten af sætningen – og for afsnittet – og dermed tillægges mest betydning. *Rheme*, eller *rema*, er, hvad der kommer efter.

danske frisind sikre retten til at klæde sig, som man vil” (s. 12, lin. 34-35). Med disse to sætninger fremhæver AFR det danske samfund som et civiliseret, tolerant samfund, hvor oprørte diskussioner om religiøse symboler kan holdes nede – til tak for det danske frisind. ’Vi’ er tørklædediskussionen overlegen – og i grunden også tørklædebærerne overlegne. For når AFR skriver ”lad dog dem om det”, ligger der i det lille ”dog” en antydning af overbærenhed og overlegenhed. Det er med til at påvirke den identitet, AFR tillægger de tørklædebærende. Derudover skaber brugen af pronominet *dem* en distance til de tørklædebærende, som på den måde stilles i kontrast til majoritetens ’vi-gruppe’. Det samme er tilfældet lidt tidligere i teksten, hvor han skriver: ”Mindre religion i det offentlige rum vil sige, at *de troende* holder *deres* dogmer for *sig selv*” (min kursiv; s. 11, lin. 20-21). De personlige pronominer *de*, *deres* og *sig selv* refererer i sin enkelthed til ’nogle andre’, og står på den måde i kontrast til det ’vi’, som er det kulturkristne flertal, der har religionsfrihed (s. 11, lin. 13), og som skal opretholde den stærke sammenhængskraft (s. 13, lin. 20). Rent grammatisk opstiller han således også her en ’vi-gruppe’ og en ’dem-gruppe’. Mens ’vi-gruppen’ stadig dækker over det kulturkristne flertal, er ’dem-gruppen’ ikke her det eksplicite fjendebillede, som fundamentalisterne udgør. Alligevel kan man tale om et skjult eller implicit fjendebillede, qua den distance der rent grammatisk lægges til de danske muslimer, samt det faktum, at såvel fundamentalisterne som de gennemsnitslige danske muslimer kategoriseres under den samme overordnede betegnelse *muslimer*. Disse værdiladninger har en betydning for, hvilken identitet AFR tillægger de danske muslimer og samtidig for relationen mellem de kulturkristne danskere og de danske muslimer.

4.1.3. Religionssyn og nationalreligiøsitet

Dermed nærmer vi os det religionssyn, som AFR præsenterer i teksten. I tråd med ovenstående er det nemlig AFR’s argumentation, at religion skal være et privat anliggende; at der skal skelnes mellem religion og politik; samt at religion skal fylde mindre i det offentlige rum, som han gør det klart allerede i kronikkens indledende afsnit. Disse udsagn underbygger han på s. 9 ud fra grundloven. At han yderligere argumenterer for den politiske struktur i det danske samfund ud fra Jesus’ ord i biblen og ud fra Luthers to-regimente-lære vidner om, at en komplet adskillelse af religion og stat alligevel ikke finder sted. Hans argumentation bygger på en bibelsk sætning, på samme vis som han ovenfor har ladet læseren forstå, at ”[d]en danske historie og

kultur og det danske samfund er gennemsyret af kristen tænkning” (s. 9, lin. 35-36), samt forvisningen om at hans eget udgangspunkt er kristent (s. 10, lin.31).

Religionssociologen Ole Riis argumenterer i artiklen ”Implicit religion som sociologisk fænomen” for, at fænomenet religion overordnet set kan defineres, og dermed forstås, på to forskellige måder: en substantiel definition, der refererer til hvad religion *er*, og en funktionel definition, der fokuserer på hvad, religion *gør* (Riis 2002, 12). Det funktionelle syn på religion er i denne forbindelse interessant i forhold til at nærme os en forståelse af AFR’s religionssyn, hvor en skjult – eller implicit – religionsforståelse skinner igennem.

Vi ser nemlig på den ene side et eksplicit religionssyn, der læner sig op ad den officielle religionsform i Danmark, hvor religionsfriheden fremhæves, og hvor adskillelsen mellem kirke og stat eftertrykkes. Men væsentligt for kronikken er netop, at det religionssyn, som AFR fremlægger, ikke stopper her. På den anden side kommer nemlig AFR’s implicitte religionsforståelse til udtryk – og det er denne, der bliver vigtig for *sammenhængskraften*: ”Den stærke sammenhængskraft i det danske samfund er bl.a. baseret på, at et massivt flertal af danskerne deler et fælles kulturkristent grundlag” (s. 11, lin. 1-2), og at ”[f]lertallet er almindelige folkekirkekristne, som mere eller mindre ubevidst er bærere af de kristne holdninger og traditioner” (s. 11, lin. 3-4). Dermed er religionen ikke blot reduceret til en privatsag, som han ellers argumenterer for, men er derimod ikke blot tilstedeværende hos danskerne, men også en vigtig betingelse for en fortsat sikring af den danske sammenhængskraft.

Når AFR i sin fremstilling af sammenhængskraften som en truet størrelse opstiller et ’vi’, som kan sikre dens overlevelse, og et ’dem’, som er en trussel for samme, er det med til at styrke ’vi-gruppens’ forestillede fællesskab – dvs. det danske kulturkristne, nationalt forestillede fællesskab. Dermed opsættes en tæt kobling mellem kristendommen og det nutidige nationalstatslige danske fællesskab. AFR gør det på den ene side klart, at fællesskabet bygger på frisind og rummelighed, men lader samtidig forstå, at det er forankret i en kristen arv og et kristent tankesæt. Det er majoriteten og ’vi-gruppen’, der udgør kimen til fællesskabet, og sammen står ’vi’ over for nogle udfordringer, som primært kommer udefra i form af fundamentalisme og religiøse konflikter. Det har betydning for såvel den ideationelle funktion – i form af de værdier, der tillægges det danske samfund – som for identitetsfunktionen – i forhold til skabelsen af en ’vi-gruppe’ og sammenhængskraftens betydning. I afsnittet nedenfor vil jeg vurdere, hvilken betydning denne opdeling og de modstridende

budskaber har for de forskellige læsere af teksten. Jeg vil i den forbindelse også vurdere tekstens forcer i mødet med læseren.

4.2: Diskursiv praksis

Som jeg har vist i tekstanalysen ovenfor, ser vi i kronikken divergerende budskaber, som bl.a. bunder i to forskellige religionsforståelser. Dette resulterer i to overordnede diskurser: En umiddelbar, liberal og eksplicit religionsneutral diskurs, som vi først og fremmest ser i den imperativiske opfordring i overskriften ”Hold religionen indendørs”, samt det dertil uddybende budskab om, at religion ikke bør spille en stor rolle i det offentlige rum. Og en dertil underliggende diskurs der kan siges at lægge sig op ad Dansk Folkepartis nationalreligiøse diskurs, hvor kristendommen kommer til at spille en vigtig rolle i forståelsen af begrebet *sammenhængskraft* samt opretholdelsen deraf. Til grund for denne diskurs ligger den implicite religionsforståelse, hvor der sker en opprioritering af kristendommen, som f.eks. kommer til udtryk gennem udsagn som, at kristendommen udgør et fælles værdisæt, og at vi i højere grad skal være bevidste om ”de principper og holdninger, der skaber den stærke sammenhængskraft i Danmark” (s. 13, lin. 15-16). Når sammenhængskraften er baseret på et kulturkristent grundlag, så må de gældende principper og holdninger også være det. For sammenhængskraften er, ifølge AFR, selv netop religiøst funderet, hvorfor dens fortsatte eksistens også må være religiøst betinget.

Derfor ønsker AFR ikke, at der sker en komplet sekularisering som i Frankrig, hvor religiøse symboler, traditioner og aktiviteter har forbud i skolerne. Det kalder han for et ”unødvendigt kulturtab”. ARF’s løsning skal findes i en konstant vekselvirkning mellem argumenter og politiske ståsteder. Rent grammatisk kommer det til bl.a. til udtryk gennem gentagelser af konjunktionen *men*, som hvert sted markerer en modsætning mellem de to sætninger på hver sin side af konjunktionen. Eksempelvis skriver han i forlængelse af det franske eksempel: ”Den danske model er et frisind, hvor der er plads til flere religioner i det offentlige rum. Men modellens overlevelse forudsætter, at al religiøs fundamentalisme holdes nede” (s. 13, lin. 5-8). Det er en argumentationsopbygning, der gentages flere gange i løbet af teksten (f.eks. s. 8, lin. 3 + 10; s. 9, lin. 27 + 30; s. 11, lin. 15; s. 12, lin. 9 + 14 + 18), og som indikerer, at han søger at følge en gylden mellemvej mellem religiøs fanatisme og religiøs afskrækkelse. Her kommer de valgte udtryks uklarhed AFR til gode. Teksten er, som nævnt i tekstanalysen, bygget op omkring begrebet *sammenhængskraft*, som i

sig har den force, at alle kan relatere til ordet som et positivt begreb og som en ønskelig faktor i vores samfund. En nærmere forklaring af ordets betydning finder ikke sted; det bliver derimod beskrevet vha. lige så uklare begreber, som f.eks., at den er en *styrke* for at sikre *fremskridt* og *stabilitet*; at den er baseret på et *kulturkristent grundlag*; og at nogle bestemte *principper og holdninger* har gjort Danmark til et land med en stærk sammenhængskraft. Den manglende specificering gør, at begreberne fremstår positive i deres enkelthed. På den måde kan AFR nå bredt ud til befolkningen med et tvetydigt budskab pakket ind i en tilpas positiv tone, der især bygger på en romantisering af fortiden og et samtidigt håb for fremtiden. Det har således betydning for de værdier, som fortiden såvel som fremtiden knyttes an til.

Ud over at AFR på den måde formår at appellere til et bredt udsnit af befolkningen, har den manglende uddybning den force, at sammenhængskraften får karakter af at være noget indforstået. Denne indforståethed spiller en rolle for den relationelle funktion mellem AFR og modtager af teksten, da dens uudtalthed i sig selv er med til at skabe ideen om, at netop afsender og modtager er en del af det samme fællesskab. I dette tilfælde det fællesskab, som sammenhængskraften er betinget af. Indforståetheden kommer således også til at fungere som en forudsætning af indholdet; at AFR forudsætter, at læseren ved hvad, der tales om (jf. præsupposition: Fairclough 1992, 120). Det er et gennemgående træk i kronikken, som vi f.eks. også ser i sætningen: "(...) møder vi undertiden fra visse religiøse kredse en urimelig insisteren på hensyntagen til specielle religiøst motiverede særordninger" (s. 12, lin. 36-37), hvor AFR synes at 'præsupponere', at læseren ved hvilke religiøse kredse, der refereres til. Det samme gør sig gældende med en hyppig brug af negationer. Grundlæggende refererer enhver negation til sit positive/ikke-negerede udgangspunkt, og dermed refererer det til en anden virkelighed, hvor det modsatte gør sig gældende (Fairclough 1992, 121). Som f.eks. når AFR skriver: "Som det fremgår, er det ikke min opfattelse, at vi bør ændre grundlæggende på den måde, vi har indrettet vores samfund på". I kraft af negationen *ikke* referer han indirekte til en anden diskurs, hvor en forandring omvendt er acceptabel. Denne diskurs afviser han, og får igennem afvisningen opbygget sin egen diskurs, hvor det forlyder, at fortidens foranstaltninger ikke bør forandres.

Denne indforståethed gør sammen med de to overordnede diskurser, at teksten har nogle forcer i forhold til sine modtagergrupper. Kronikken blev som sagt offentliggjort første gang gennem Dagbladet Politiken. Det er den eneste danske

landsdækkende morgenavis, hvor størstedelen af læserne er politisk orienteret til venstre for midten og dermed må det antages, at den har haft et anseeligt antal læsere, der stod i opposition til VK-regeringen. Uden at gisne for meget om overvejelserne bag valget af primær formidlingskilde til kronikken, kan det i hvert fald siges, at AFR gennem Politiken har nået ud til dele af oppositionen. Dette kan have haft den strategiske styrke, at det umiddelbare budskab kan have fanget oppositionens vælgeres interesse. Især da mantraet om at holde religionen indendørs rent værdipolitisk synes at tage afstand fra f.eks. Dansk Folkepartis politik på området. Kronikken kan derfor have den force, at den over for en gruppe af dens læsere vil tvinge dem til at revurdere og måske forandre deres syn på AFR til det bedre.

At kronikken, som påpeget, samtidig rummer en anden diskurs har imidlertid en force i forhold til den nationalkonservative og nationalreligiøse læser, der formentligt bl.a. vil finde udsagnet om, at vi i højere grad skal ”være bevidste om de principper og holdninger, der har gjort Danmark til et samfund med en stærk sammenhængskraft”, positivt. På den måde kan teksten altså have indvirkning på såvel identitetsfunktionen, den relationelle funktion og den ideationelle funktion hos en bred skare af vælgerne. Det kan således være medvirkende til at reproducere nationalreligiøse vælgeres syn på AFR og samtidig forandre oppositionens syn på ham.

At han formår at formidle to modstridende diskurser inden for samme tekst, kan enten være et udslag af, at han ikke har overvejet indholdet til bunds, eller omvendt, at han netop har overvejet balancegangen mellem de to ganske nøje. Den grundige og kohærente argumentationsopbygning peger mest i retningen af det sidste. Jeg vil derfor i analysens sidste afsnit nedenfor kigge lidt nærmere på den diskursorden, teksten er indgået i, samt hvilken diskurs der har præget tiden efter, at kronikken blev bragt.

4.3: Social praksis

Kronikken er skrevet knap et halvt år efter, at Muhammedtegningerne blev trykt i Jyllandsposten. AFR har selv udtalt, at kronikkens formål er at gøre status efter Muhammedkrisen (Bjerager 2006), hvor netop et religionsammenstød i det offentlige var kilden til det store røre. Dermed kan argumentet om at holde religionen indendørs altså være med til at forandre billedet af den meget synlige plads, religionsspørgsmål havde i samfundet i den forbindelse.

Som jeg har vist ovenfor, er dette dog en diskurs, som kolliderer med den nationalreligiøse diskurs, der også fremlægges. Den nationalreligiøse diskurs kan omvendt være medvirkende til at reproducere den diskurs, der er kendetegnende for den værdikamp VK-regeringerne førte i 00'erne, og som er kendetegnende ved deres tid ved magten. AFR lagde allerede i 1993 an til denne i bogen *Fra socialstat til minimalstat*⁶ og lod senere, da han var blevet statsminister, budskabet få genmæle i et interview med Weekendavisen i 2003, hvor han (jf. min indledning) udtalte, at: "[d]et er udfaldet af kulturkampen, der afgør Danmarks fremtid. Ikke den økonomiske politik. Ikke teknokratiske ændringer af lovgivningssystemer. Det afgørende er, hvem der får held til at sætte dagsordenen i værdidebatten" (Hardis & Mortensen, 2003). Derfor er den underliggende diskurs ikke uden betydning, og selvom det for mange var det umiddelbare budskab om at lade religionen spille en mindre rolle, der fik mest opmærksomhed i tiden lige efter, kronikken blev bragt⁷, er det måske den nationalreligiøse diskurs, der har vist sig at være den afgørende.

I hvert fald formår AFR at formidle to modstridende diskurser i sin kronik, som måske vidner om, at han står mellem på den ene side en realpolitisk, liberalistisk virkelighed, hvor alle er lige for loven og religiøse overbevisninger må være underordnede og på den anden side en værdipolitisk agenda, hvor kristendommen trumfer.

I den forbindelse er det interessant, at man også i tiden efter AFR's kronik oplevede en oprustning af de kristne undertoner i den politiske værdi- og kulturkamp. Det sås f.eks., da daværende udenrigsminister Bertel Haarder i en debat om bøn i skoletiden i TV2 Nyhederne d. 9. januar 2009 udtalte, at han ville "kraftigt opfordre til, at alle skoler i Danmark indfører morgensamling med både fadervor og salmesang. Det er en utrolig værdifuld del af vores kultur" (Munkøe 2013). Dette er en tankegang, som gik igen i kulturkanon-projektet, som primært blev fremført af den daværende kulturminister Brian Mikkelsen, og som blev publiceret i 2006. I tråd med denne hedder det eksempelvis i DR's public service-aftale fra 2007, at DR er forpligtet

⁶ Som det blandt andet kommer til udtryk i dette citat: "jeg tvivler på, at vi overhovedet kan stoppe socialstatens vokseværk uden en fundamental holdningsændring i hele samfundet. Egentlig er der brug for kulturkamp. (...) [J]eg bruger ordet kulturkamp for at understrege den altomfattende karakter af den holdningsændring, der er brug for." (Rasmussen 1993: 152).

⁷ Min egen vurdering baseret på et stort antal artikler i tiden efter kronikken, der primært omhandler AFR's budskab om at nedtone religion i det offentlige. Dog er jeg opmærksom på, at flere også har påpeget kristendommens plads i kronikken. Især bogen "Sammenhængskraften – Replikker til Fogh" vidner herom.

til at ”formidle den danske kulturarv”, og i en senere aftale er det blevet yderligere udspecificeret, at DR skal sikre ”formidlingen af den kristne kulturarv” (ibid.).

Mens der altså på den ene side kan siges at være sket en promovning af dansk kristen kulturarv, blev kulturkampen samtidig knyttet sammen med udlændingepolitikken, hvor lovgivningen blev strammet på en række områder⁸. Således blev kulturkampen kædet sammen med udlændingepolitikken i et opgør med kulturradikalismen og multikulturalismen på én og samme tid. I efteråret før AFR’s kronik udtalte Brian Mikkelsen i sin tale på det konservative landsmøde i 2005, at:

[v]i er også gået til kamp imod den multikulturelle ideologi, der siger, at alt er lige godt. Fordi hvis alt er lige godt, så er alt ligegyldigt. Og det vil vi ikke acceptere. En middelalderlig muslimsk kultur bliver aldrig lige så gyldig herhjemme som den danske kultur (...) Der er stadig mange slag, der skal slås [sic]. Et af de vigtigste handler om den konfrontation, vi oplever, når indvandrere fra muslimske lande nægter at anerkende dansk kultur og europæiske normer. Midt i vores eget land er der ved at udvikle sig parallelsamfund, hvor minoriteter praktiserer deres middelalderlige normer og udemokratiske tankegange (Mikkelsen 2005).

Et andet og mere afgørende opgør med den kulturradikale ideologi kan imidlertid ses i beslutningen om, at Danmark skulle gå aktivt ind i krigen i Afghanistan og senere i Irak, hvormed udenrigspolitikken også blev gjort til et værdipolitisk anliggende. Siden slutningen af Anden Verdenskrig har der i Danmark været tradition for ikke at indgå aktivt i internationale krigsalliancer, men i stedet yde humanitær bistand til verdens brandpunkter og den tredje verden. Det går i tråd med kulturradikalismens generelle folkeoplysningsprojekt, om, at ”danskerne skulle lære om ulandene og fremmede kulturer og fostre et internationalt udsyn og solidaritet med den tredje verden” (Munkøe 2013).⁹ Det vil således være min påstand, at man kan tolke VK-regeringens beslutning om at omdefinere Danmarks militære engagement som et fundamentalt opgør med forestillingen om Danmarks rolle i udenrigspolitiske sammenhænge. Krigsdeltagelsen vidner om, at man aktivt forsøgte at bekæmpe udefrakommende trusler – en tilgang, der afviger kraftigt fra tidligere tider.

Med det værdipolitiske aspekt af krigsdeltagelsen og kulturministerens udtalelser ved landsmødet, kan sognepræst Lisbeth Solmunde Michelsen måske have ret, når hun i en artikel på religion.dk skriver: ”Det, jeg tror, Anders Fogh Rasmussen har ment, men ikke har kunnet tillade sig at sige, er, at islam fylder for meget i det

⁸ Bl.a. indførtes 24-års-reglen (2002), indfødsretstest (2005), pointsystem (2011).

⁹ Hertil bør det bemærkes, at terrorangrebet 9/11 omkalfatrede den hidtidige verdensorden og med ét blev islam vestens primære fjendebillede.

offentlige rum” (Lindegaard 2007). I hvert fald ser vi eksempler på, at værdipolitiske udtalelser og tiltag i perioden efter AFR’s kronik peger mere i retningen af en opprioritering af kristendommen end en generel nedprioritering af religion. Derfor kan det siges, at kronikkens underliggende nationalreligiøse diskurs har været et bidrag i den større kultur- og værdikamp, der prægede 00’erne.

De ovenstående eksempler på de værdipolitiske tiltag, som kronikken indgår i en diskursorden med, vidner om, at der er blevet sat nogle klare borgerlige dagsordner, hvor værdierne har rykket sig markant fra tiden før VK-regeringerne. Man kan derfor tale om, at der er skabt hegemoni for denne værdipolitik (Fairclough 1992, 92), og generelt vurderes værdikampen også at være vundet af de borgerlige. Det fastslår såvel de borgerlige selv, som VK-regeringernes kritikere¹⁰. At det er en hegemoni, der konstant bliver udfordret er selvsagt, da vi aldrig alle er enige. Men at den stadigvæk kan siges at være gældende, kan blandt andet den store valgsejr til Dansk Folkeparti ved Europaparlamentsvalg d. 26. maj 2014 være vidne om¹¹. Dansk Folkeparti gik med spidskandidaten Morten Messerschmidt til valg under det EU-kritiske motto ”Mere Danmark, mindre EU”, og havde bl.a. som mærkesag at etablere grænsekontrol ved den danske grænse. Selvom EU-valget ikke bør kobles direkte med dansk værdipolitik, er tendensen imidlertid, at der sker en modreaktion på globalisering og på EU-projektet, som skal forstås som et kosmopolitisk, transnationalt projekt. Denne modreaktion kommer til udtryk gennem en orientering tilbage til nationalstaterne. Tiden vil vise, om der virkelig vil ske en genoptegning af de ellers mere og mere udviskede landegrænser, men i hvert fald er den højrenationale – og nationalreligiøse – diskurs i blomstring. Disse tendenser og problematikkerne ved det globale og det nationale på én og samme tid vil jeg berøre nedenfor i opgavens afsluttende afsnit.

5. Opsamling: sammenhængskraft og gennemslagskraft

Når AFR argumenterer for, at religion skal fylde mindre i det offentlige, stemmer det overens med den positive og kosmopolitiske tilgang til globalisering, som bl.a. Ulrich Beck er fortalere for, hvor sameksistens på tværs af religion og kultur er en mulighed og en realitet. Samtidig falder det i tråd med den liberale ideologi, partiet Venstre bygger

¹⁰ Se f.eks.: Thomsen 2012; Kestler 2012; Schjørring 2014; Munkøe 2013.

¹¹ Dansk Folkeparti fik 26,6 % af stemmerne og blev dermed det klart største parti ved Europaparlamentsvalget. (Børjesen 2014).

på, og med en meget EU-venlig tone, som f.eks. sås i AFR's tale ved optagelsen af 10 nye østeuropæiske lande i EU i 2002:

Europe is spreading its wings. In freedom. In prosperity. And in peace. It is a truly proud moment for the European Union. It is a triumph for liberty and democracy. To our new members I say: "Warmly welcome to our family". Our new Europe is born (Rasmussen, 2002).

Billedet på Europa som en familie er med til at underbygge tanken om først et fælles Europa – dernæst inddelingen i nationalstater. Dette falder også i tråd med Ulrick Becks argument om nationalstaten som en zombiekategori. Derfor er det bemærkelsesværdigt, at kronikken på samme tid rummer den nationalreligiøse diskurs, hvor det danske, nationalt forestillede og kristent funderede fællesskab og nationens sammenhængskraft bliver det afgørende omdrejningspunkt.

Mens Ulrick Bech argumenterer for, at den nationalstatslige idyl ikke findes mere og er en illusion blot (Sørensen & Thorup 2004, 21), fremhæver AFR netop den nationalstatslige idyl i en romantisering af den danske sammenhængskraft og den danske kulturarv. Beck påpeger endvidere, at et forsøg på en rekonstruktion af en national idyl ville ende i noget forfærdeligt, men måske er det netop den romantiserende rekonstruktion, der får kronikken til at lykkes?

Den belgiske sociolog Chantal Mouffe argumenterer for, at kosmopolitismens svaghed findes i det manglende tilhørsforhold og den dermed manglende passion. Problemet med den kosmopolitiske tænkning er, ifølge Mouffe, at man overser den affektive dimension og passionen i politiske spørgsmål (Mouffe 2005, 6). Kosmopolitismen er med andre ord mangelfuld, da den ikke formår at mobilisere og skabe tilstrækkeligt engagement i befolkningen.

Vel vidende at Mouffe betragter kosmopolitismen ud fra sin egen orientering på venstrefløj – og primært omtaler omfavnelsen af den kosmopolitiske tankegang som centrum-venstres (fejlagtige) løsning på aktuelle globaliseringsproblematikker – kan hendes iagttagelser alligevel belyse vigtigheden i at operere med en klar 'os' vs. 'dem'-distinktion i politik.¹²

¹² Det er vigtigt at understrege, at Mouffe skelner mellem 'agonisme' og 'antagonisme'. Forskellen ligger i, at hvor de begge opererer med en 'os/dem'-distinktion, er agonismen kendetegnet ved en anerkendelse af den anden, mens antagonismen udelukkende ser den anden som en fjende, der skal udslættes (Mouffe 2005: 14, 16).

Derfor har ordet *sammenhængskraft* i AFR's kronik en større betydning end som så. For som jeg har vist i analysen, er sammenhængskraften betinget af en 'os-gruppe', som kan sikre dens fortsatte eksistens, og bliver samtidig truet af en udefrakommende, ikke-kulturkristen 'dem-gruppe'. I og med at sammenhængskraftens vigtighed understreges, styrkes blot den dikotomiske 'os' vs. 'dem'-inddeling, som ifølge Mouffe appellerer til folkets passion. Når der samtidig ligger et religiøst aspekt i sammenhængskraften, bliver såvel det kulturelle, religiøse og nationale indspundet i en diskurs, hvis værdier strider mod de globale realiteter. Så selvom det egentlige, moderne og globaliserede fællesskab, som vi lever i, er transnationalt og multikulturelt, så kan man samtidig argumentere for, at det forestillede fællesskabs forankring i nationalstaten og det nationalreligiøse stadig spiller en afgørende rolle.

6. Konklusion

Jeg har redegjort for, at globaliseringen overordnet set mødes af to reaktioner: en positiv og en negativ. En positiv tilgang til det globale kommer til udslag gennem en kosmopolitisk åbenhed og en anerkendelse af det multikulturelle. Den tyske sociolog Ulrich Beck står blandt andre som repræsentant for den globale og kosmopolitiske virkelighed, og taler i den forbindelse om nationalstatens endeligt. Men samtidig sker der en opblomstring i nationalkonservative og nationalreligiøse reaktioner på globaliseringen, som i Danmark tydeligst ses hos Dansk Folkeparti. Jeg har analyseret Anders Fogh Rasmussens kronik "Hold religionen indendørs", der rummer tendenser fra begge retninger.

I den kritiske diskursanalyse har jeg vist, at Fogh Rasmussen i sin kronik fremstiller to overordnede diskurser. Først en umiddelbar som angiver, at religion skal have en mindre rolle i det offentlige – den skal holdes indendørs. Denne diskurs svarer overens med den kosmopolitiske tanke om, at det er muligt for os at leve side om side uanset religiøs overbevisning og kulturelle rødder. I kontrast hertil indeholder kronikken også en nationalreligiøs diskurs, hvor kristendommen kobles sammen med ideen om en stærk dansk sammenhængskraft. Samtidig har jeg vist, at Fogh opstiller en 'os' vs. 'dem' dikotomi, hvor 'dem-gruppen' samlet set kategoriseres som muslimer, og både udgør en eksplicit fjende i de fundamentalistiske muslimer og en implicit fjende i den gennemsnitlige danske muslim. 'Os-gruppen' kategoriseres derimod som 'det kulturkristne flertal', og det er 'os-gruppen', der kan sikre den danske sammenhængskraft i fremtiden.

Jeg har yderligere vist, at dele af teksten trækker på den diskurs, der herskede i forbindelse med Muhammedtegningerne, hvor religion var hovedemnet i debatten. Denne diskurs bliver i teksten forandret, idet der argumenteres for at holde religionen væk fra den offentlige sfære. Samtidig reproduceres den nationalreligiøse diskurs, der er kendetegnende for værdikampen, og kronikken kan således anskues som værende et led i denne.

Slutteligt har jeg vist, hvordan Fogh Rasmussens argumentation for et religionsneutralt, offentligt rum, stemmer overens med den kosmopolitiske idé om at sameksistere på tværs af religiøse overbevisninger, som bl.a. Ulrich Beck er fortaler for. At Fogh alligevel bygger sin argumentation på værdien af det nationalreligiøse og den danske sammenhængskraft, kan imidlertid begrundes ud fra den belgiske sociolog Chantal Mouffes iagttagelser om vigtigheden af en tydelig 'os' vs. 'dem'-inndeling for at skabe politisk passion hos befolkningen.

Litteraturliste

Beyer, Peter

2007 "Globalization and Glocalization" i: Beckford, James and Nicholas J. Demerath, red., *The SAGE Handbook of the Sociology of Religion*, SAGE, Los Angeles, 98-117.

Bjerager, Erik

2002 "Fogh og religion", *Kristeligt Dagblad*, d. 23/5.

Børjesen, Maria Rise

2014 "Endeligt resultat: Sådan fordeler mandaterne sig efter EU-valget", *dr.dk*, d. 26/5.

Fairclough, Norman

1992 *Discourse and Social Change*, Cambridge: Polity Press.

2002 *Discourse as social practice* i: Toolan, Michael (2002, vol II), "Critical Discourse Analysis", Routledge, London & NY.

Habermas, Jürgen

2014 "Hvis Europa skal reddes", oversat af: Larsen, Niels Ivar i: *Information*, d. 5/4.

Halliday, M.A.K & Hasan, Ruqaiya

1976 *Cohesion in English*, Longman, London.

Hansen, Julie Hjerl

2008 "Nationalstaten er ikke under afvikling – ikke lige foreløbig", i: *Information*, d. 19/4.

Hardis, Arne & Mortensen, Hans

2003 "Kulturkamp – Interview: Anders Fogh Rasmussen", *Weekendavisen*, d. 17/01.

Jørgensen, Marianne Winther & Phillips, Louise

1999 *Diskursanalyse som teori og metode*, Roskilde Universitetsforlag, Frederiksberg C.

Kestler, Amalie

2012 ""Vi genindførte tyngdekraften i dansk politik"", i: *Information*, d. 10/3.

Kristensen, Jens Erik

2007 "Den gemene sammenhængskraft – sammenhængskraft som vilje og forestilling"

i: *Sammenhængskraften: Replikker til Fogh*, One Way Tryk A/S, Stilling.

Kühle, Lene

2006 *Moskeer i Danmark*, Forlaget Univers, Højbjerg.

Lechner, Frank J. & Boli, John

2008 *The Globalization Reader*, 3. udg., BLACKWELL PUBLISHING.

Lindgaard, Karen

2007 ”Religion giver sammenhængskraft”, på: *religion.dk*, d. 28/7.

Lodberg, Peter (red.)

2007 *Sammenhængskraften – Replikker til Fogh*, Forlaget Univers, Højbjerg.

Massey, Doreen

2010 ”En global fornemmelse for sted”, i: Mai, Anne-Marie & Ringgaard, Dan, red.: *Sted*, Aarhus Universitetsforlag, Aarhus.

Mikkelsen, Brian

2005 ”Kulturminister Brian Mikkelsens tale til de konservatives landsmøde, søndag 25. september 2005”, i: *Jyllandsposten*, d. 29/5.

Mouffe, Chantal

2005 *On The Political*, Routledge, Abingdon.

Munkøe, Malthe Mikkel

2013 ”Borgerlig kulturkamp og opgør med det kulturradikale dannelsesprojekt”, *Cevea*, d. 26/3.

Møller, Bjarke

2005 ”Tema: Glokalisering: Fra den tredje vej til den milde totalitarisme”, *Information*, d. 23/7.

Nielsen, Rasmus Dam

2014 ”DF øger sit forspring til Socialdemokraterne”, *Politiken*, d. 28/2.

Rasmussen, Anders Fogh

1993 *Fra socialstat til minimalstat: en liberal strategi*, Samleren, København.

2002 *Statsministerens tale ved familiefoto efter Det Europæiske Råds møde i København, den 13. december 2002*, http://www.stm.dk/_p_7328.html

Riis, Ole

2002 ”Implicit religion som sociologisk fænomen” i: *Dansk sociologi*, Årg. 13, nr. 2, s. 7-24.

Robertson, Roland

- 1995 "Glocalization: Time-space and homogeneity-heterogeneity" i:
Featherstone, Mike et.al., red., *Global Modernities*, SAGE Publications
Ltd, London, 25-44.
- Schjørring, Esben
2014 "Værdikampen fandt sine tabere", i: *Berlingske*, d. 10/1.
- Schøler, Peter
2010 "Langballe: Jeg var uheldig og kluntet", i *Politiken*, d. 26/1.
- Sørensen, Mads P. & Christiansen, Allan
2006 *Ulrich Beck – Risikosamfundet og det andet moderne*, Aarhus
Universitetsforlag, Aarhus.
- Sørensen, Mads P. & Thorup, Mikkel
2004 "'Globalisering er ikke en ensrettet gade' – interview med Ulrich Beck"
i: *Slagmark – Tidsskrift for idéhistorie*, 15-26.
- Thomsen, Christian Braad
2012 "Venstre vandt værdikampen, men tabte sig selv", i: *Information*, d. 19/3.
- Thorup, Mikkel
2004 "Rødder og vinger – den nye kosmopolitisme og dens kritikere" i:
Slagmark – Tidsskrift for idéhistorie, 100-121.
- Thorup, Mikkel & Sørensen, Mads P.
2004 "'Uundgåeligt side om side' – Interview med David Held", i: *Slagmark –*
Tidsskrift for idéhistorie, 27-37.
- Ukendt (Ritzau)
2010 "Jesper Langballe: DF er imod islam", i: *Kristeligt Dagblad*, d. 23/1.